

**ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ. ՎԱՐՉԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶԸ,
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՐՔԸ**

Տարածքը՝ 17.1 մլն կմ²

Բնակչությունը՝ 143 մլն մարդ

Մայրաքաղաքը՝ Մոսկվա

Պետական կարգը՝ նախագահական հանրապետություն

Տարածքի մեծությամբ, բնական ռեսուրսների հարստությամբ, բնակչության ազգային, կրոնական կազմի բազմազանությամբ, տնտեսական ու ռազմական հզորությամբ Ռուսաստանն աշխարհում իր առանձնահատուկ տեղն ու դերն ունեցող ինքնատիպ պետություն է, սլավոնական քաղաքակրթության խոշորագույն երկիրը: Ռուսաստանն աշխարհի տնտեսական ու քաղաքական մեծ դերակատարում ունեցող երկրների՝ «Մեծ ությակի», անդամ է:

Ռուսաստանի Դաշնության **վարչատարածքային կառուցվածքը** բարդ է: Այն պատմական տևական գործընթացների արդյունք է: Ռուսաստանի կազմում կան թե՛ քաղաքական-տարածքային, թե՛ վարչատարածքային միավորներ: Դրանք են **հանրապետությունը, ինքնավար մարզը, ինքնավար օկրուգը, երկրամասը, մարզը և դաշնային նշանակության քաղաքը**:

Ներկայումս Ռուսաստանի կազմում կա 21 հանրապետություն, մեկ ինքնավար մարզ, 4 ինքնավար օկրուգ, 9 երկրամաս, և 46 մարզ (տես՝ «Ռուսաստանի դաշնություն. Հանրապետություններ և երկրամասեր») քարտեզը):

Ռուսաստանի՝ որպես դաշնային հանրապետության, քաղաքական-տարածքային միավորներն առանձնացված են բացառապես ազգային (էթնիկ) սկզբունքով: Դրանք սահմանադրորեն սահմանափակ ինքնավարություն ունեցող պետական տարածքային միավորներ են: Այդպիսի քաղաքական ինքնուրույնություն ունեցող տարածքները Ռուսաստանում կոչվում են **հանրապետություններ** (Թաթարստանի, Բաշկորտոստանի, Սախա (Յակուտիայի), Չեչնիայի և այլն): Որպես քաղաքական-տարածքային միավոր հանրապետությունն ունի սեփական կառավարություն, խորհրդարան, սահմանադրություն, պետական-ազգային խորհրդանիշներ (դրոշ, զինանշան, օրհներգ):

Երկրամասը որպես վարչատարածքային միավոր նախկինում իր մեջ ներառում էր քաղաքական որոշակի (կառավարման, լեզվի, մշակույթի ուղղություններով) ինքնուրույնություն ունեցող ինքնավար մարզեր: Ներկայումս դրանցից պահպանվել է միայն մեկը՝ Խաբարովսկի երկրամասի Հրեական ինքնավար մարզը: Իսկ 2007 թվականից հետո ձևավորված Պերմի, Կրասնոյարսկի, Կամչատկայի, Անդրբայկալի երկրամասերը իրենց կազմում ներառում են ինքնավար ազգային օկրուգներ:

Ռուսաստանում վարչատարածքային նոր բարեփոխումների շրջանակներում առանձնացված **դաշնային նշանակության քաղաքներ** են Մոսկվան և Սանկտ Պետերբուրգը:

Ռուսաստանի աշխարհագրական դիրքը չունի միանշանակ ու ընդհանրական գնահատական: Բանն այն է, որ վիթխարի տարածքի և սահմանների շատ մեծ ճգվածության պատճառով նրա տարբեր մասերի աշխարհագրական դիրքը խիստ տարբեր է: Նա ունի ինչպես բարենպաստ, այնպես էլ անբարենպաստ և նույնիսկ՝ ծայրահեղ անբարենպաստ դիրք ունեցող շրջաններ:

Ուշադիր գննեք աշխարհի քաղաքական քարտեզը: Դուք այնտեղ չեք գտնի որևէ մի այլ պետություն, որը ցամաքում սահմանակից լինի այնքան շատ երկրների, ինչքան Ռուսաստանը: Դրանք 15-ն են: Բացի այդ, իր սփերը ողողող բազմաթիվ ծովերի, ծովածոցերի ու նեղուցների միջոցով նա սահմանակից է ևս մեկ տասնյակ երկրների:

Շատ պետությունների հետ ընդհանուր սահման ունենալն անառարկելի դրական գործոն է տնտեսական կապերի հաստատման և տնտեսության զարգացման համար: Սակայն, ինչպես երևում է Ռուսաստանի քարտեզից, այդ գործոնի բարերար ազդեցությունը զգալի է Ռուսաստանի միայն արևմտյան և մասամբ հարավային շրջաններում, որոնք ունեն մերձավոր հարևաններ և նրանց հետ կապված են երկաթուղիներով ու ավտոճանապարհներով: Դրան հակառակ, երկրի տարածքի կեսից ավելին կազմող հյուսիսային և արևելյան շրջանները զուրկ են անմիջական հարևաններից, որոնց հետ կարող են համագործակցել և զարգացնել տնտեսությունը: Դրանց սփերը ողողող Հյուսիսային սառուցյալ օվկիանոսը և Խաղաղ օվկիանոսի ծովերը սառցապատման պատճառով տարվա մի զգալի մասը նավարկելի չեն: Բացի այդ, խիստ աննպաստ է այդ շրջանների նաև ֆիզիկաաշխարհագրական դիրքը. դրանք գտնվում են աշխարհագրական բարձր լայնություններում, որտեղ խիստ ցամաքային կլիման, գետնահողի մշտական սառածությունը ոչ միայն չեն նպաստում, այլև խոչընդոտում են այդ տարածքների յուրացումն ու տնտեսական զարգացումը: Երկրի զարգացած տնտեսական կենտրոններից մեծ հեռավորությունը և դաժան կլիմայական պայմանները խիստ դժվարացնում են նաև այդ շրջանների բնակեցումն ու տրանսպորտային հաղորդակցության կազմակերպումը:

Կարելի է դրական գնահատել այն, որ իր աշխարհագրական դիրքի շնորհիվ Ռուսաստանը շատ կարևոր տարանցիկ դեր ունի (հատկապես երկաթուղիների միջոցով) Եվրոպայի և Խաղաղօվկիանոսյան ավազանի տնտեսապես զարգացած երկրների, ինչպես նաև Հյուսիսային ու Արևելյան Եվրոպայի և Հարավարևմտյան Ասիայի միջև:

Հետաքրքիր է Ռուսաստանի **քաղաքաաշխարհագրական** դիրքը: Ռուսաստանի սահմանների մեծ մասը ԽՍՀՄ կազմի մեջ ստնող նախկին միութենական հանրապետությունների հետ է, որոնցից 11-ի հետ (բացառությամբ՝ Մերձբալթյան հանրապետությունների և Վրաստանի) միավորված է Անկախ Պետությունների Համագործակցություն (ԱՊՀ) ռազմատնտեսական կազմակերպության մեջ: Այդ ամենի արդյունքում էապես փոխվեց Ռուսաստանի Գաշնության տնտեսաաշխարհագրական և քաղաքաաշխարհագրական դիրքերի գնահատականը: Ռուսաստանը արևմուտքում սահմանակցում է Հյուսիսատլանտյան դաշինքի անդամ երկրներից Լատվիային և Էստոնիային ու չեզոք երկիր Ֆինլանդիային: Գաշինքի կազմում Արևելյան Եվրոպայի երկրների (Լեհաստան, Ռումինիա, Հունգարիա, Չեխիա, Սլովակիա) ներառվելուց հետո Ռուսաստանի քաղաքաաշխարհագրական դիրքը վատթարացել է, որովհետև Ռուսաստանը Հյուսիսատլանտյան դաշինքի հետ ռազմաքաղաքական լուրջ մրցակցության մեջ է:

Դրան հակառակ՝ Ռուսաստանը ԱՊՀ անդամ մի քանի պետությունների (Հայաստան, Բելառուս, Ղազախստան, Տաջիկստան, Ղրղըզստան) հետ ստեղծել է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությունը (ՀԱՊԿ), որը նախատեսում է ռազմական փոխհամագործակցության, կազմակերպության անդամ որևէ երկրին ռազմական սպառնալիքի դեպքում անհետաձգելի փոխօգնության հնարավորություն:

Ռուսաստանի տնտեսաաշխարհագրական դիրքը արևմուտքում դրական փոփոխությունն է կրել Արևելյան Եվրոպայի գրեթե բոլոր երկրների (ներառյալ Մերձբալթյան պետությունների)՝ Եվրամիությանը անդամակցության արդյունքում:

Ռուսաստանի Գաշնությունը հանդես է գալիս որպես ԽՍՀՄ-ի իրավահաջորդ: Դա նշանակում է, որ միջպետական հարաբերություններում ԽՍՀՄ-ի բոլոր իրավունքներն ու պարտավորություններն անցան Ռուսաստանի Գաշնությանը: Օրինակ, ԽՍՀՄ-ի փոխարեն այժմ Ռուսաստանի Գաշնությունն է համարվում Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) հիմնադիրներից և նրա Անվտանգության խորհրդի 5 մշտական անդամներից մեկը:

Ռուսաստանի Գաշնությունը միջազգային հարաբերություններում առանցքային դեր ունեցող պետություն է և ժամանակակից աշխարհաքաղաքական գործընթացների վրա անմիջականորեն ազդող եզակի երկրներից: Իր շահերին որևէ կերպ առնչվող հակամարտությունների կարգավորման գործընթացում Ռուսաստանը մասնակցում է իր դիվանագիտական և ռազմաքաղաքական հզոր ազդեցության շնորհիվ: Այդպիսի դերակատարություն ունի նաև ադրբեջանա-դարաբադյան հակամարտության կարգավորման մեջ՝ լինելով Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) հովանու ներքո գործող «Մինսկի խմբի»¹ կազմում հիմնական կողմերից մեկը:

1 «Մինսկի խմբի» անդամ պետություններն են՝ Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և ԱՄՆ-ը:

ՌՌԻՍԱՍՏԱՆ. ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԸ

Զարգացման բնական նախադրյալները: Ռուսաստանն աշխարհում առաջին պետությունն է ոչ միայն իր տարածքի մեծությամբ, այլև բնակլիմայական պայմանների ու ռեսուրսների բազմազանությամբ:

Բազմազան են նախ և առաջ մակերևույթի ձևերը: Իրենց մեծությամբ առանձնանում են Արևելաեվրոպական կամ Ռուսական հարթավայրը, Արևմտասիբիրական դաշտավայրը, Մերձկասպյան ցածրավայրը և Միջինասիբիրական սարահարթը, տարբեր բարձրության հզոր լեռնաշղթաներ ու ընդարձակ բարձրավանդակներ, որոնց կարելի է հանդիպել Ռուսաստանի անձայրածիր տարածքում:

Մակերեսով տիրապետողը հարթավայրերն են: Լեռները տարածվում են արևելյան և հարավային շրջաններում:

6-րդ դասարանի աշխարհագրության դասընթացից հիշեք և քարտեզի վրա ցույց տվեք Ռուսաստանի խոշոր հարթավայրերը և լեռնաշղթաները:

Մակերևույթի ձևերի բազմազանությունը պայմանավորում է նաև մարդկանց կյանքի ու արտադրական գործունեության բնական պայմանների բացառիկ բազմազանությունը:

Բազմազան են Ռուսաստանի կլիմայական պայմանները: Դա պայմանավորված է տարածքի մեծությամբ, աշխարհագրական դիրքով, մակերևույթի առանձնահատկություններով:

Ո՞ր կլիմայական գոտիների սահմաններում է ընկած Ռուսաստանի տարածքը: Քարտեզի վրա ցույց տվեք Ռուսաստանի տարածքում առկա կլիմայական գոտիները:

Ամենաընդարձակը բարեխառն կլիմայական գոտին է: Դուք, իհարկե, հիշում եք, որ Եվրասիա մայրցամաքում, որտեղ գտնվում է Ռուսաստանը, արևմուտքից արևելք ուղղությամբ կլիման աստիճանաբար փոխվում է ցամաքայինի, Արևելյան Սիբիրում վերածվում է խիստ ցամաքայինի, իսկ Հեռավոր Արևելքում՝ մուսսոնայինի:

Ռուսաստանի Եվրոպական տարածքի հյուսիսային մասում և Սիբիրում գետինը որոշակի խորության վրա մշտապես սառած է: Դրանք **բազմամյա սառածության** շրջաններն են և գրավում են Ռուսաստանի տարածքի կեսից ավելին: Գետնի բազմամյա սառածությունը դժվարություններ է հարուցում տնտեսական յուրացման և հատկապես շինարարական աշխատանքների համար:

Օգտակար հանածոների հարստությամբ ու բազմազանությամբ նույնպես Ռուսաստանը բացառիկ տեղ է գրավում աշխարհում: Չկա հայտնի օգտակար հանածոյի որևէ տեսակ, որի արդյունաբերական նշանակություն ունեցող պաշարներ երկրում հայտնաբերված չլինեն: Հատկապես մեծ են **սև և գունավոր մետաղների, ածխի, նավթի, բնական գազի և ալմաստի պաշարները:**

Ռուսաստանն աշխարհում առաջինից երրորդ տեղն է զբաղեցնում երկաթաքարի, կալիումական աղերի, բնական գազի, ածխի, անտառափայտի և ջրաէներգետիկական ռեսուրսներով: Բնական ռեսուրսների մեծ մասը տեղաբաշխված է երկրի արևելյան մասում՝ Սիբիրում և Հեռավոր Արևելքում: Դա էլ հանգեցնում է ռեսուրսների արևելքից արևմուտք փոխադրման խնդրին:

Երկաթաքարի հանույթը Կուրսկի մագնիսական անոնալիայում

Երկաթի հիմնական պաշարները կուտակված են **Կուրսկի մագնիսային անոնալիա** (ԿՄԱ) կոչվող հանքավայրերի խմբում: Այստեղ կենտրոնացված է երկաթաքարի պաշարների 55 %-ը: Շահագործվում են խմբի մի քանի հանքավայրեր:

Երկաթաքարի խոշոր կուտակումներ կան նաև **Ուրալյան լեռներում** (Բլագոդատ, Կաչկանար և Մագնիտնայա հանքավայրեր): Դրանց օգտագործումը սկսվել է հարյուրավոր տարիներ առաջ: Իր նշանակությամբ երրորդ տեղում է **Արևելյան Սիբիրը**:

Ռուսաստանը շատ հարուստ է նաև **գունավոր մետաղներով**: Տնտեսական մեծ արժեք են ներկայացնում պղնձի, նիկելի, ցինկի, անագի, ոսկու, բոքսիտների պաշարները:

Ոսկու պաշարներով Ռուսաստանն աշխարհում գրավում է 2-րդ տեղը, զիջելով միայն Հարավաֆրիկյան Հանրապետությանը: Ոսկերեք խոշորագույն շրջանը Հեռավոր Արևելքն է. հատկապես առանձնանում են Մագադանի մարզը և Սախա-Յակուտիայի Հանրապետությունը:

Բոքսիտների (ալյումինի հանքային հումքի) խոշոր հանքավայրեր կան Ուրալում, Կոլա թերակղզում, Կարելյան Հանրապետությունում:

Պղնձի և **նիկելի** հարուստ պաշարներով աչքի են ընկնում Ուրալը և Արևելյան (Երկրիսկի հանքավայրերի խումբը):

Համաաշխարհային հռչակ ունեն **բնական ալմաստների և գունազեղ թանկարժեք քարերի** հանքավայրերը, որոնց պաշարներով բացառիկ են Սախա-Յակուտիայի Միրնի բնակավայրի շրջանում գտնվող ալմաստի խոշորագույն հանքավայրը և Արխանգելսկի մարզը: Ալմաստի պաշարներով նույնպես Ռուսաստանը զիջում է միայն Հարավաֆրիկյան Հանրապետությանը:

Ածխի պաշարներով Ռուսաստանն աշխարհում առաջատար տեղ է գրավում: Կարևորագույն հանքավայրերն են Կուզնեցկի ավազանը (Կուզբաս), Պեչորայի, Տունգուսկայի, Կանսկ-Աչինսկի, Լենայի ավազանները և Ռոստովի մարզում գտնվող Դոնեցկի ավազանի ռուսական հատվածը: Ածխի պաշարների 90 %-ը գտնվում է Սիբիրում և Հեռավոր Արևելքում:

Ռուսաստանն աչքի է ընկնում նաև **նավթի հարուստ պաշարներով**: Դրանց 70 %-ը Արևմտյան Սիբիրում է: Հռչակված են Սուրգուտի, Նիժնեվարտովսկի, Սամոտլորի հանքավայրերը: Կարևոր նավթագազաբեր շրջան է Վոլգայի և Ուրալյան լեռների միջև ընկած ընդարձակ տարածքը: Հայտնի են նաև Հյուսիսային Կովկասի, Պեչորայի ավազանի և Սախալին կղզու հանքավայրերը:

Վերը նշված նավթաբեր շրջանները միաժամանակ հզոր **գազաբեր շրջաններ են**: Բնական գազի պաշարներով Ռուսաստանն աշխարհում գրավում է առաջին տեղը: Այդ պաշարների 85 %-ը բաժին է ընկնում Արևմտա-սիբիրական հարթավայրին: Նավթի և գազի առավել խոշոր պաշարներ են հայտնաբերվել Հյուսիսային սառուցյալ օվկիանոսի ծանծաղուտում:

Ռուսաստանը հռչակված է նաև **քիմիական հումքի**, հատկապես կալիումական աղերի, ապատիտների ու ֆոսֆորիտների խոշոր պաշարներով: Հայտնի են կալիումական աղերի Վերին Կամայի հանքավայրերը (Սոլիկամսկ, Բերեզնիկի): Կոլա թերակղզում է գտնվում Խիբինի ապատիտների ու ֆոսֆորիտների խոշորագույն հանքավայրը:

Ռուսաստանը հարուստ է **ջրային ռեսուրսներով**, այդ թվում և խոշոր ջրառատ գետերով: Սակայն, դրանք նույնպես տեղաբաշխված են անհավասարաչափ: Գետերը պատկանում են երեք օվկիանոսների և ներքին հոսքի ավազաններին:

Գետերը մեծ մասամբ հարթավայրային են և նավարկելի, օգտագործվում են նաև լաստերի՝ միջոցով անտառանյութի առաքման համար:

Մեծ են Ռուսաստանի գետերի **էներգետիկական ռեսուրսները**: Հատկապես առանձնանում են արագահոս և ջրառատ Ենիսեյն իր Անգարա վտակով, ինչպես նաև Վոլգան: Դրանց վրա կառուցվել են հզոր ՋրէԿ-երի կասկադներ:

Ձեզ արդեն հայտնի կլիմայական գոտիներին համապատասխան գոնայական տարածում ունեն **հողաբուսական ծածկույթը** և **կենդանական աշխարհը**:

Հյուսիսից հարավ ուղղությամբ օրինաչափորեն իրար են հաջորդում հողային գոտիները: Հատկապես մեծ արժեք են ներկայացնում երկրի հարավի **սևահողերը**: Բարձր է դրանց բնական բերրիությունը: Աշխարհի սևահողերի մի զգալի մասը բաժին է ընկնում Ռուսաստանին: Այս առումով առանձնանում է կենտրոնական սևահողային գոտին: Սևահողի շերտի հաստությունը հասնում է 3-ից 4մ, իսկ առանձին վայրերում հասնում է 38 մ:

Կենսաբանական ռեսուրսներից կարևոր նշանակություն ունեն անտառային ռեսուրսները: Անտառածածկ է երկրի տարածքի մոտ 45 %-ը: Տնտեսական օգտագործման տեսակետից առավել արժեքավոր են փշատերև ծառատեսակները: Աշխարհի փշատերև անտառների համարյա կեսը գտնվում է Ռուսաստանում: Անտառափայտի պաշարներով Ռուսաստանը զիջում է միայն Լատինական Ամերիկային:

Բացի այն, որ անտառը փայտանյութի հարուստ շտեմարան է, այնտեղ կան մեծ քանակությամբ պտղատու ծառեր ու հատապտուղների թփեր, սնկեր և դեղատու բույսեր: Ռուսաստանի արժեքավոր բուսատեսակներից է ժենշենը (կյանքի արմատ), որը հանդիպում է Պրիմորիեի և Խաբարովսկի երկրամասերում:

Բազմազան ու հարուստ է **կենդանական աշխարհը**: Շատ են հատկապես թանկարժեք մորթի ունեցող գազանները, որոնց որսը և մորթիների մշակումը դարձել է Ռուսաստանի արևելյան անտառաշատ շրջանների տնտեսության ինքնուրույն և եկամտաբեր ճյուղ:

Ռուսաստանի տարածքում մեծ հնարավորություններ կան հանգստի և տուրիզմի համար: Դրան նպաստում են բազմաբնույթ **ռեկրեացիոն ռեսուրսները**, նպաստավոր բնակլիմայական պայմանները, ծովափնյա և լեռնային շրջանները, հատկապես Հյուսիսային Կովկասի (Կիսլովոդսկ, Միներալնիե Վոդի, Ժելեզնովոդսկ և այլն) հանքային բուժիչ ջրերն ու ցեխերը: Այդ ամենը հիմք են ծառայում առողջարանների ու հանգստի վայրերի ստեղծման համար: